

Prof. Dr E. W. H O F S T E E

SOCIOLOGISCHE ASPECTEN VAN DE LANDBOUWVOORLICHTING

BULLETIN NO 1

Afdeling Sociale en Economische Geografie
Landbouwhogeschool, Wageningen
1953

Voorwoord

Met deze publicatie, waarin de tekst is opgenomen van een lezing, die ondergetekende op 25-11-1953 voor de vergadering van Rijkslandbouwoconsulenten heeft gehouden, opent de Afdeling voor Sociale en Economische Geografie van de Landbouwhogeschool een serie bulletins, waarin korte bijdragen op het gebied van de agrarische sociologie en de agrarische sociografie zullen worden opgenomen.

Gedurende de laatste jaren valt in de Nederlandse landbouwwereld voor dit veld van studie een toenemende belangstelling waar te nemen en hierdoor is de behoefte ontstaan aan algemeen oriënterende literatuur op dit terrein. Met deze bulletins hopen wij tot de voorziening in deze behoefte bij te dragen. Het ligt niet in de bedoeling in deze serie de resultaten te publiceren van speciale onderzoekingen, die bestemd zijn voor een kleine kring van vakspecialisten of bijzondere belangstellenden of belanghebbenden; hiervoor zijn andere vormen van publicatie meer geëigend.

Een woord van hartelijke dank aan de Bibliothecaris van de Landbouwhogeschool voor de medewerking, die hij verleende bij het tot stand komen van dit boekje, is hier op zijn plaats.

Exemplaren zijn, zolang de voorraad strekt, op aanvraag verkrijgbaar bij Afdeling Sociale en Economische Geografie, Diedenweg 18, Wageningen.

E.W.Hofstee

Vraagt men zich af wat het doel is van de landbouwvoorlichting, dan is het meest algemene antwoord hierop, dat deze er naar streeft veranderingen te brengen in het gedrag van de boeren.

De Voorlichtingsdienst, zoals deze thans in Nederland werkt, beperkt zich in principe tot de activiteit van de boer als producent. De voorlichting richt er zich dus op verandering te brengen in het economisch gedrag van de boer.

Wil men het gedrag van mensen veranderen, dan betekent dit, dat men er bewust of onbewust van uit gaat, dat men een zeker inzicht heeft in het ontstaan van het menselijk gedrag, dat men er dus min of meer van op de hoogte is, welke motieven de mens bij zijn handelingen drijven en welke krachten de werking van deze motieven beïnvloeden. Zonder bepaald inzicht in de oorzaken van het menselijk gedrag zou het immers onmogelijk zijn de wegen te vinden, die tot verandering van het gedrag kunnen leiden. Voor elke voorlichter vormt in wezen dus de grondslag van zijn werk het antwoord op de vraag: "Hoe ontstaat het gedrag van de boer, met name, hoe ontstaat het economisch gedrag van de boer?"

Op deze vraag heeft men, afhankelijk van tijd, wetenschappelijk inzicht en andere omstandigheden, een verschillend antwoord gegeven. Het antwoord, dat men in de 19e eeuw, onder invloed van de ontwikkeling van de klassieke economie en van de destijds in het algemeen heersende denkbeelden hierop gaf, was betrekkelijk eenvoudig. De grondleggers van de klassieke economie gingen bij het opstellen van hun beschouwingen uit van de grondgedachte, dat de mensheid in haar economisch handelen wordt gedreven door het wel-begrepen eigenbelang van het individu. De mens, zo nam men aan, wordt beheerst door het economisch motief, de wens dus om zich een zo groot mogelijke materiële rijkdom te verwerven, en hij tracht het gestelde doel te bereiken langs de weg, zoals hem die wordt gewezen door het economisch principe, dat inhoudt, dat de mens het gestelde economische doel tracht te verwezenlijken door het kleinst mogelijke offer. Deze weg echter, die door het economisch principe wordt gewezen, kan worden verduisterd door gebrek aan kennis en inzicht en zij kan worden versperd door allerlei wetten en regelingen, die de mens in zijn vrijheid van economisch handelen belemmeren. Geef de mens de vrijheid en verschaft hem de ken-

nis en het inzicht, die nodig zijn om duidelijk de weg te zien, die naar het grootst mogelijke economische voordeel leidt, en hij zal, gedreven als hij wordt door het economisch motief, deze weg op gaan.

Deze gedachtengang vormt de grondslag van het economisch denken en van de politiek ter bevordering van de welvaart in de 19de eeuw en ligt ook ten grondslag aan de instelling en de eerste opzet van landbouwon-derwijs en landbouwvoorlichting, zoals deze aan het eind van de 19e eeuw tot stand kwamen. Het is bekend, dat de toenmalige regering weigerde om tegemoet te komen aan het verlangen naar bepaalde vormen van directe of indirecte steun van de agrarische productie, zoals dat in boerenkringen werd geuit. De regering wilde geen beperking van de economische vrijheid en geen directe steun, doch zij meende, dat slechts een oplossing zou kunnen worden gevonden door de boeren de kennis te verschaffen, die deze nodig hadden om de landbouw op een hoger peil te brengen. Ten aanzien van de wijze van de verspreiding van deze kennis huldigde men in de opzet van het onderwijs en van de voorlichting het principe van de volledige vrijheid. Het stond iedere boer of boerenzoon vrij al of niet het landbouwon-derwijs te volgen en, wat de voorlichting betreft, stond men op het standpunt, dat men het volledig aan de boer zelf kon overlaten of hij van de geboden gelegenheid al dan niet gebruik zou maken.

Het uitgangspunt was, dat ieder individu vanzelf wel zijn eigen voordeel zou zien, en elke vorm van dwang of drang, of zelfs maar van aanmoediging, onnodig en hinderlijk zou zijn. Om het in moderne termen uit te drukken: men meende, dat ten aanzien van het verspreiden van kennis een "sellers market" bestond en dat er niet de minste noodzaak was om zijn waar aan te prijzen of op te dringen. Hieruit volgde ook, dat men zich weinig bekommerde om de vraag, hoe men deze kennis bracht, welke methoden van onderwijs en van voorlichting men volgde, en hoe men de juiste sfeer schiep om de boeren voor de te verstrekken kennis toegankelijk te maken. Men had er voor te zorgen, dat de kennis, die werd verspreid, technisch en wetenschappelijk gezien, goed was. Het wel-begrepen eigenbelang van de boeren zou er dan wel voor zorgen, dat men deze kennis tot zich trok en opnam. Onderwijs en voorlichting kregen daardoor, om het in Amerikaanse termen uit te drukken,

overwegend het karakter van "instruction" en niet van "education". Men trachtte niet boeren en boerenzoons te vormen, maar ze wat te leren. De geestelijke bereidheid om te leren achtte men, uitgaande van de hypothese van het domineren van het wel-begrepen eigenbelang, zonder meer aanwezig. Men nam aan, dat een goed toe-bereid zaaibed aanwezig was en dat men slechts behoefde te zaaien om van een rijke oogst verzekerd te zijn. Tientallen jaren lang heeft deze gedachtengang het systeem van onderwijs en voorlichting beheerst en ook nu nog doet deze zijn invloed in sterke mate gelden. Het zou zeker onjuist zijn te beweren, dat men bij het kiezen van dit uitgangspunt ernstig heeft misgetast. De verwachtingen, die men bij het opzetten van landbouwonderwijs en landbouwvoorlichting heeft gehad, zijn zeker in belangrijke mate gerechtvaardigd geweest. Dat de Nederlandse landbouw thans in vele opzichten in de wereld vooraan staat, is zeker voor een groot gedeelte te danken aan de voorlichting en het onderwijs, zoals deze zich in de loop der jaren hebben ontwikkeld. Het valt niet te ontkennen, dat de mens - en zeker de Westerse mens - bij zijn handelen in sterke mate wordt gedreven door het economisch motief en dat bij het bereiken van zijn doel het economisch principe voor hem een belangrijke wegwijzer is. Zeker is ook, dat men door het verspreiden van kennis er in belangrijke mate toe kan bijdragen om de boer de juiste weg te leren vinden en de practijk heeft laten zien, dat ook zonder dwang of drang vele boeren deze kennis zullen zoeken en ze zullen gebruiken om hun economische doeleinden beter en gemakkelijker te benaderen.

Een andere vraag is echter of het uitgangspunt volledig was, of men, zich hierop baserende, inderdaad alles kon bereiken wat mogelijk was. Deze vraag nu moet m.i. ontkennend worden beantwoord. Dit kan niet alleen op theoretische gronden worden beredeneerd - waarover straks - doch de feiten laten het, dunkt mij, duidelijk zien. Tientallen jaren lang werken nu de landbouwvoorlichting en het landbouwonderwijs in Nederland en er is wel geen boer in ons land te vinden, die van hun bestaan en van de grote lijn van hun werken niet op de hoogte is. Niettemin zijn er nog steeds duizenden boeren in Nederland, die noch van de voorlichting, noch van het onderwijs gebruik maken. Groot is ook het aantal, dat wel op de één of andere wijze met de voorlichting of het onderwijs in aanraking is geweest, doch nog

steeds de meest elementaire beginselen van de moderne landbouwkunde niet toepast. Tienduizenden Nederlandse boeren boeren nog steeds op een wijze, die ver achterstaat bij datgene wat bereikbaar zou zijn, wanneer zij alleen maar deden, wat door goede boeren reeds lange jaren als vanzelfsprekend wordt aanvaard. Misschien zal men opmerken, dat er nu eenmaal domme en verstandige mensen zijn en ook domme en verstandige boeren; dat dit wel zo zal blijven en dat er dus altijd boeren zullen zijn, die niet in staat zijn hun eigen best te zien, ook al legt men het bij hen op de drempel, zodat ze er over struikelen. Natuurlijk zal ik niet ontkennen, dat voor goed boeren een zekere mate van intelligentie nodig is, maar ik zou de stelling durven verdedigen, dat het feit, dat zoveel boeren en zelfs gehele landstrekken in Nederland op agrarisch gebied nog achterlijk zijn, d.w.z. wat het peil van hun bedrijfsvoering betreft achter blijven bij hetgeen feitelijk al lang als normaal kan worden beschouwd, met gebrek aan intelligentie weinig heeft te maken. Enkele feiten, die er op wijzen, dat men niet te snel een nauw verband tussen intelligentie en het peil van de landbouw mag aannemen, moge ik hier noemen. Bekijkt men de intelligentiecijfers, zoals deze bij de militaire keuringen na de oorlog werden verzameld, dan moet men b.v. tot de conclusie komen, dat de Wieringermeer, waar de boeren met grote zorg op hun kwaliteit als boer werden uitgezocht, geenszins opvallend hoge intelligentiecijfers vertoont, wanneer men dit gebied vergelijkt met andere landbouwgebieden, laat staan wanneer men het vergelijkt met onze grote steden. Ook wanneer men het land als geheel in beschouwing neemt, moet men vaststellen, dat er tussen deze intelligentiecijfers en het peil van de landbouw in de verschillende delen van ons land geen duidelijk verband bestaat. Men mag gerust aannemen, dat het overgrote gedeelte van de boeren, die thans in de hier genoemde zin als achterlijk moeten worden beschouwd, door hun intelligentie niet worden geremd op de weg naar een betere bedrijfsvoering. Met een eenvoudige oplossing ter verklaring van het feit, dat nog steeds zovelen niet of in onvoldoende mate gebruik maken van de mogelijkheden om tot een betere bedrijfsvoering en daardoor tot een hogere welstand te geraken, komt men er dus niet. Er moeten andere redenen zijn, waarom de verwachtingen, die men in de 19e eeuw heeft gekoesterd ten aanzien van de invloed van

de verspreiding van kennis en inzicht op het economisch handelen van de bevolking in 't algemeen en van de boeren in het bijzonder, slechts ten dele in vervulling zijn gegaan. Het ligt voor de hand, dat de conclusie moet worden getrokken, die ik zoëven reeds voorop stelde, dat de praemissen, waarvan men in de 19e eeuw uitging ter verklaring van het economisch handelen van de mens, de werkelijkheid van het economisch gedrag niet voldoende kunnen verklaren en dat er dus andere factoren moeten zijn, die het economisch handelen van de mens in sterke mate bepalen. Wanneer dit het geval is, dan ligt het voor de hand, dat het opsporen van deze factoren voor de landbouwvoorlichting van de grootste betekenis is. Hierin ligt immers de mogelijkheid, dat haar een weg wordt gewezen tot een doelmatiger en nog succesvoller activiteit dan zij tot nu toe ten toon heeft gespreid.

Nu is de gedachte, dat het menselijk handelen niet een eenvoudige zaak, doch een gecompliceerde aangelegenheid is, allerm minst nieuw. Ik behoef hier nauwelijks te vermelden, dat studie van het menselijk gedrag en zijn diepste oorzaken in de moderne tijd het onderwerp zijn geworden van een zich nog steeds uitbreidende wetenschappelijke studie. Het is alleen ten aanzien van het economisch handelen, dat een zo eenvoudige hypothese ter verklaring van een bepaald aspect van het menselijk gedrag in wetenschap en praktijk zulk een belangrijke rol speelt.

Het menselijk gedrag wordt bepaald door twee elementaire factoren: de menselijke persoonlijkheid en het milieu, waarin deze zich bevindt en waarop zij reageert. De menselijke persoonlijkheid zelf echter, het geheel dus van lichamelijke en geestelijke kenmerken, dat de mens eigen is, is zelf weer een gecompliceerd product. In de eerste plaats vindt men daarin de algemeen menselijke kenmerken terug. In de tweede plaats echter is elke mens genetisch een bijzondere variant van het menselijk geslacht. Hij bezit een aantal bijzondere, erfelijke, lichamelijke en geestelijke eigenschappen, die er mee toe bijdragen om aan zijn persoonlijkheid een bepaald stempel te geven. In de derde plaats wordt de menselijke persoonlijkheid in zeer sterke mate bepaald door het milieu, waarin de mens opgroeit en zich ontwikkelt. Het milieu dus, speelt een dubbele rol in de bepaling van het menselijk gedrag. In de eerste plaats is het in belangrijke mate beslissend voor het karak-

ter van de menselijke persoonlijkheid en in de tweede plaats ontmoet deze menselijke persoonlijkheid telkens opnieuw een milieu, wanneer er sprake is van het tot stand komen van een bepaald gedrag op een bepaald moment. Kennis van het milieu, waarin de mens is opgegroeid en waarin hij op een bepaald moment leeft, is dus een eerste voorwaarde voor het begrijpen van het gedrag van de mens.

Uit de aard der zaak kan men van mening verschillen over de mate, waarin het gedrag wordt bepaald door het milieu en de mate, waarin het wordt beïnvloed door de erfelijke eigenschappen, waarin een bepaald individu zich van een ander onderscheidt. Er is een tijd geweest dat men in de sociale wetenschappen aan deze erfelijke eigenschappen een zeer grote betekenis toekende en dat men het verschil in gedrag van verschillende sociale groepen in belangrijke mate uit het verschil in distributie van erfelijke eigenschappen in de betreffende groepen meende te moeten verklaren. Hoewel ook thans natuurlijk het bestaan van erfelijke verschillen tussen individuen niet wordt ontkend, hecht men, waar het gaat om de verklaring van de verschillen in gedrag tussen groepen van individuen, aan de mogelijke verschillen in de distributie van bepaalde erfelijke eigenschappen over deze groepen geen overmatig grote betekenis meer. Dit is niet alleen, of zelfs niet in de eerste plaats, een kwestie van een verandering in belangstellingsrichting van de sociale wetenschappen, maar wel degelijk ook het resultaat van het verder voortschrijdende onderzoek. Dit heeft weinig of geen aanwijzingen gegeven, dat verschillen in erfelijke samenstelling van verschillende groepen in belangrijke mate verantwoordelijk zouden zijn voor verschillen, welke in hun gedrag vallen te constateren. Dit onderstreept nog eens de betekenis van het milieu als factor in de bepaling van het menselijk gedrag. Het is dus b.v. zeer de vraag of men ook maar iets verder komt, wanneer men ter verklaring van het verschil in het peil van de landbouw in twee gebieden zou verwijzen naar mogelijke verschillen in de erfelijke aanleg van de bevolking.

Wanneer wij spreken van "milieu" is dit natuurlijk ook weer een simpele aanduiding voor een allesbehalve eenvoudig begrip. Willen wij in dit begrip enige geleiding aanbrengen, dan kunnen wij in de eerste plaats onderscheid maken tussen fysiek en sociaal milieu,

beter gezegd misschien: het geografisch en het sociaal bepaalde milieu. Het geografisch bepaalde milieu is natuurlijk voor het menselijk handelen van de grootste betekenis. Dit handelen richt zich er grotendeels op om dit geografisch milieu te beïnvloeden en dienstbaar te maken aan de behoeften van de mens. Het geografisch milieu geeft hiervoor bepaalde mogelijkheden maar legt aan de andere kant in dit opzicht beperkingen op en geeft daardoor in belangrijke mate aan het menselijk handelen een bepaalde richting. Ik hoef over dit punt niet uit te weiden. De betekenis van het geografisch milieu voor het handelen van de boer is bekend en de doorvorsing van dit milieu ten behoeve van de ontwikkeling van de landbouw vormt één der belangrijkste onderdelen van het landbouwkundig onderzoek.

Even wil ik hier nog stil staan bij het vraagstuk van de invloed van dit geografisch milieu op de menselijke persoonlijkheid en daarmee indirect op het menselijk handelen. Er is een tijd geweest, dat men veel aandacht heeft besteed aan de rechtstreekse invloed, die, naar men meende, van het geografisch milieu uitging op de vorming van het karakter van het individu en daarmee op zijn persoonlijkheid in het algemeen. In populaire beschouwingen over volks- en streek-karakter kan men deze gedachte nog dikwijls terugvinden. In de sociale wetenschappen en in de psychologie speelt zij nauwelijks nog een rol. Ook hier geldt, dat het moderne onderzoek aan dit denkbeeld weinig steun heeft gegeven en het dus, voor zover wij dit thans kunnen beoordeelen, niet behoort tot de vruchtbare hypothesen.

Ten slotte dan het sociaal bepaald milieu. Het wezen van de mens wordt grotendeels bepaald door het feit, dat hij sociaal is, d.w.z. dat hij leeft in en deel uitmaakt van groepen, die hij met andere mensen vormt en waarmee hij bijzondere banden onderhoudt. Hij maakt deel uit van een gezin, een familie, een buurt, een dorpsgemeenschap, een natie, een standsorganisatie, een bedrijfsvereniging, een kerk, een politieke partij, enz. Doordat hij deel uitmaakt van allerlei groepen, doordat hij dus met de andere leden van de groep een bepaalde verhouding, een bepaalde band heeft, raakt zijn handelen niet alleen hemzelf, doch de groep als geheel. Elk menselijk handelen wordt daardoor sociaal handelen, in de zin van een handelen, waarin de binding, die hij aan bepaalde groepen heeft, in meerdere of mindere mate meespeelt. Zelfs handelingen, die op het eerste oog di-

rect schijnen te worden bepaald door instinctieve be-
 hoefden, die elk individu bezit, worden in feite in de
 vorm, waarin zij plaats vinden, in sterke mate sociaal
 beïnvloed. Wanneer wij boerenkool met worst eten met
 mes en vork, en een Chinees eet hondenvlees met stok-
 jes, dan hebben deze verschillende vormen van zich voe-
 den met geografische verschillen of verschillen in
 aangeboren eigenschappen niets te maken, doch zijn zij
 met inbegrip van de walging, die wij hebben tegen hon-
 denvlees, uitsluitend sociaal bepaald. De invloed van
 het deel hebben in het sociale groepsleven op het han-
 delen van het individu komt langs verschillende wegen
 tot stand. In de eerste plaats rechtstreeks. Het feit
 alleen, dat men in een groep leeft, heeft invloed op
 het handelen van het individu. Dit is zonder meer dui-
 delijk, wanneer een bepaalde groep als geheel handelend
 optreedt. Het handelen van het individu wordt dan op
 de een of andere wijze ingevoegd in en aangepast aan
 het handelen van anderen. Ook echter wanneer het lid
 van de groep individueel handelt, zal zich deze groeps-
 invloed rechtstreeks doen gelden. Het feit immers, dat
 hij in een groep leeft, brengt mee, dat hij door zijn
 handelen op de een of andere wijze met een ander in
 aanraking komt en daardoor in zijn handelen zal worden
 beïnvloed. Voor een zeer groot gedeelte echter doet de
 invloed van het leven in groepen op de handeling van
 individuen zich niet rechtstreeks gelden, doch langs
 de omweg van de cultuur. Wanneer men het begrip cul-
 tuur neemt in de ruime zin, die daaraan in de regel in
 de Amerikaanse sociologie wordt toegekend, zal men
 cultuur kunnen definiëren als een residu van vroeger
 menselijk handelen, dat zijn invloed doet gelden op het
 gedrag in het heden van de sociale groep en van de le-
 den afzonderlijk. Wanneer b.v. een aantal mensen bij-
 eenkomen, een vereniging stichten en daarbij statuten
 opstellen, dan zijn deze statuten een product van de
 activiteit van deze groep. Deze statuten echter binden
 de groep als geheel en, wat hun activiteit in verband
 met deze groep betreft, ook de afzonderlijke leden in
 de toekomst. Deze statuten vormen een stuk cultuur, dat
 een zekere invloed uitoefent op het gedrag van een be-
 paalde groep mensen. Een stuk cultuur in deze zin is
 ook: een spelregel bij het knikkeren, het bestaan van
 een relatief sterk vaderlijk gezag in de boerenwereld,
 de gewoonte om bonen te poten vóór een bepaalde dag,
 een bouwstijl, het burgerlijk wetboek, enz. De hierge-

noemde voorbeelden hebben betrekking op cultuurelementen, die duidelijk het kenmerk van groepsproducten dragen en ook duidelijk groepen in hun geheel beïnvloeden. Ook cultuurproducten echter, die een meer individueel karakter dragen - b.v. een schilderij - zijn in hun ontstaan steeds in sterke mate door het groepsleven, waarin zij tot stand kwamen, beïnvloed, terwijl ook de werking, die zij op anderen hebben, niet los te denken is van de samenleving, waarin deze zijn geplaatst. Zo is de gehele cultuur, de gehele geestelijke en materiele erfenis van het verleden, in wezen een typisch sociaal verschijnsel. Is dus in principe de gehele cultuur van invloed op het menselijk gedrag, in het bijzonder geldt dit voor dat deel van de cultuur, dat zich speciaal op deze menselijke gedragingen richt, nl. het in de cultuur ingebedde normenstelsel, anders uitgedrukt, de gedragsregels, de regels van wat moet en niet moet, van wat goed en kwaad is. In het normenstelsel van elke samenleving is een wijde variatie. Er zijn normen van een brede en van een geringe strekking. Er zijn normen, die strikt worden gehandhaafd en normen, waarvan overtreding slechts gevoeld wordt als een afwijking van een goede gewoonte. Er zijn normen, die voor vrijwel iedereen een absoluut, onaantastbaar karakter dragen en die door velen zeker niet tot de cultuur zullen worden gerekend als men deze enkel als een menselijk product ziet, en er zijn vele normen, waarvan het betrekkelijke ons zonder meer duidelijk is. Tot de normen behoren de gewoonte in een gezin om 's middags pudding na te eten en de regels van de burgerlijke beleefdheid, maar ook de eis: "Gij zult niet doodslaan."

Hoewel voortdurend normen - en cultuur in het algemeen - sterven en nieuwe cultuur en nieuwe normen ontstaan, hebben zij in wezen een traditioneel karakter. Een gedragsregel wordt pas regel, nadat zij vele malen is toegepast; een norm is uit zijn aard traditioneel. Wel kan men, in deze moderne maatschappij, door wetgeving nieuwe normen a.h.w. uit het niet laten verschijnen, maar wanneer deze nieuwe normen niet aansluiten en voortbouwen op min of meer algemeen aanvaarde normen van een bredere strekking, dan zullen zij krachteloos blijven of slechts met geweld kunnen worden doorgevoerd.

Geldt voor de cultuur als geheel dus, dat deze zich slechts langzaam wijzigt, aan de andere kant dient te worden opgemerkt, dat dit niet voor alle sectoren van

de cultuur in even sterke mate geldt, althans niet in de moderne tijd. Men zou kunnen stellen, dat die delen van de cultuur, die in sterke mate onder invloed van de wetenschap zijn gekomen, de neiging hebben om zich relatief snel te wijzigen. Dit geldt met name voor de techniek. De mens van thans is geneigd in het technische handelen veel sneller verandering te brengen dan b.v. in zijn opvatting over de verhoudingen in het gezin, over de plichten ten opzichte van zijn burens, over de verhouding tussen werkgevers en werknemers, enz. Dit is één der oorzaken, dat in onze moderne cultuur een zekere gebrokenheid is te constateren, in die zin, dat de verschillende onderdelen niet op de juiste wijze op elkaar zijn afgestemd en bepaalde delen in hun ontwikkeling een achterstand vertonen ten opzichte van andere. De Amerikanen spreken in dit verband van "cultural lag".

Wanneer een mens wordt geboren is hij bij zijn geboorte reeds opgenomen in tal van sociale groeperingen, zoals gezin, familie, kerkelijke groepering, staat, etc. Dit brengt mee, dat elk kind opgroeit in een specifiek eigen cultureel milieu met zijn eigen normenstelsel en daardoor reeds vanaf zijn eerste dag wordt beïnvloed. De menselijke persoonlijkheid, zoals deze op den duur ontstaat, is dan ook voor een zeer groot gedeelte een product van de cultuur, waarin deze wordt gevormd. Anderzijds echter treedt de mens met zijn persoonlijkheid weer in het sociale groepsleven, oefent op het sociale groepsleven met deze persoonlijkheid een eigen invloed uit en draagt op deze wijze weer aan de cultuurvorming bij. Zo ontstaat de driehoek: sociale groepering - cultuur - menselijke persoonlijkheid, en het is binnen deze driehoek, dat zich de gedachtengang van de socioloog beweegt en van waaruit hij zijn bijdrage tracht te leveren tot een begrip van het menselijk gedrag.

Tot zover deze op zichzelf summiere, maar in dit kader misschien wat lange uiteenzetting over de oorsprong van het menselijk gedrag in het algemeen en de sociale bepaaldheid van dit gedrag in het bijzonder.

Wanneer wij nu weer terugkeren tot het economisch handelen, dan zal het U duidelijk zijn, dat de algemene these van de socioloog dienaangaande is, dat evenals elk menselijk handelen, ook het economisch handelen sociaal handelen is. Zonder uiteraard andere invloeden te willen ontkennen, stelt de socioloog voor-

op, dat men om dit handelen te begrijpen, rekening moet houden met het feit, dat ook de economisch handelende mens sociaal gebonden is, dat ook het economisch handelen afhankelijk is van de cultuur, waarin de mens is opgegroeid en waarin hij leeft, van de normen, die in deze cultuur heersende zijn, van de sociale groeperingen, waarin hij is geplaatst en van de positie, welke hij in deze sociale groeperingen inneemt.

Dit houdt in, dat wijziging in het economisch gedrag, wat dus het doel is van de landbouwvoorlichting, altijd ook zal betekenen, zij het in meerdere of mindere mate, wijziging in de cultuur en wijziging in de aard der sociale groeperingen, waaruit enerzijds de cultuur voortkomt en die anderzijds door deze cultuur worden beïnvloed, en ten slotte ook wijziging van de menselijke persoonlijkheid van de boeren. Doelmatige voorlichting zal hiermee rekening moeten houden en zich moeten afvragen, in hoeverre wijziging in de aard van de sociale groeperingsvormen de cultuur en de menselijke persoonlijkheid van de boer niet een voorwaarde is voor het tot stand komen van de gewenste verandering in het economisch handelen, m.a.w. in hoeverre sociaal-paedagogische maatregelen aan de eigenlijke voorlichting vooraf dienen te gaan, of daarin dienen te zijn opgesloten. Ik laat hierbij op het ogenblik verder buiten beschouwing in hoeverre dergelijke sociaal-paedagogische maatregelen bij de bestaande verhoudingen in Nederland al dan niet tot het terrein van de voorlichting mogen worden gerekend, en in hoeverre zij dus, wat dit betreft samenwerking met andere organen dienen te zoeken. In dit verband zij er ook nog de nadruk op gelegd, dat het feit, dat bepaalde wijzigingen in cultuur sociale groeperingsvorm en persoonlijkheid van de boer in verband met de ontwikkeling van het economisch leven wenselijk zouden zijn, deze wijzigingen op zichzelf nog niet rechtvaardigt. Er kunnen immers belangen van andere aard zijn, die een dergelijke wijziging ongewenst maken.

Teneinde thans te komen tot een meer concreet beeld van de sociologische aspecten van het handelen van de boer en daarmee van de betekenis, die deze sociologische aspecten hebben voor de landbouwvoorlichting, wil ik in het volgende deel van mijn uiteenzetting in de eerste plaats een aantal mogelijke invloeden noemen, die van de sociale situatie, waarin de boer verkeert, op zijn economisch gedrag kunnen uitgaan. Deze opsom-

ming draagt het karakter van een reeks van hypothesen, waarvan verschillende door sociologisch onderzoek in meerdere of mindere mate zijn getest, terwijl andere nog op nader onderzoek wachten. Daarna zou ik nog enige mededelingen willen doen over het onderzoek, dat op dit gebied is gedaan of nog wordt gedaan, met name over hetgeen, waarmee wij thans op mijn afdeling bezig zijn of wat wij daar in de naaste toekomst hopen te doen. De opsomming van hypothesen is betrekkelijk willekeurig en heeft natuurlijk geenszins de bedoeling om volledig te zijn. Zij draagt slechts het karakter van een illustratie. Ik zal daarom ook niet ingaan op die relaties tussen sociale situatie van de boer en zijn economisch handelen, die voor iedereen zonder meer duidelijk zijn, zoals b.v. het feit, dat het handelen van de boer in onze samenleving wordt beïnvloed door het aanvaarden van de particuliere eigendom van de productiemiddelen als één van de grondslagen van ons burgerlijk recht en door de aard van de bestaande wetgeving in het algemeen.

De volgende mogelijke invloeden van de sociale situatie op het handelen van de boer wil ik noemen.

1. De mate, waarin het economisch motief het economisch handelen van de mens beïnvloed is zelf sociaal-cultureel bepaald. Het idee, dat het doel van het economisch handelen is: het verkrijgen van een zo groot mogelijk bezit of een zo groot mogelijk inkomen, is in wezen een modern idee. In niet-westerse samenlevingen en in westerse samenlevingen in een vroeger stadium heeft deze gedachte geenszins de vanzelfsprekendheid, die zij in de moderne samenleving heeft. Buiten de westerse wereld en bv. in onze wereld in de Middeleeuwen, overheerst de idee, dat het doel van het economisch handelen is: het verwerven van een redelijk bestaan, d.w.z. het verwerven van een zodanig inkomen, dat men kan leven overeenkomstig de normen, die binnen de betreffende groep gelden. De gedachte, dat het verwerven van een steeds maar hoger inkomen een nastrevenswaardig ideaal is, is bij onze boeren nog geenszins algemeen, zodat daardoor de interesse voor de pogingen, o.a. van de zijde van de Voorlichtingsdienst om tot betere bedrijfsresultaten te komen, veelal nog ontbreekt. Men vindt deze gedachte, dat het doel van het economisch handelen het bereiken van een

redelijk bestaan is, vooral nog bij kleine boeren. Een typische uiting van deze mentaliteit vormde de reactie van een aantal kleine boeren op Walcheren, die nauwelijks enige interesse hadden om te worden gesaneerd, hoewel dit voor hen de mogelijkheid opende voor een aanzienlijk hoger inkomen. Wil men deze mensen belangstelling bijbrengen voor het werk van de voorlichting en voor pogingen tot verbetering van hun economische positie in het algemeen, dan zal men hun -als men dit juist en verantwoord acht- eerst de overtuiging moeten geven, dat hun bestaan niet redelijk is.

2. De binnen een bepaald gebied of in een bepaald dorp wonende boeren zijn geen losstaande individuen, doch een samenhangende sociale groep met haar eigen normenstelsel, dat voor alle individuen in meerdere of mindere mate bindend is. Dit normenstelsel strekt zich uit over hun economisch handelen, d.w.z., dat ook ten aanzien van de handelingen in zijn bedrijf het antwoord op de vraag of zijn handelen juist of niet juist is, niet alleen wordt bepaald door het persoonlijk oordeel van de boer, doch dat in de groep in het algemeen heersende opvattingen bij deze beantwoording een belangrijke rol spelen. Anders gezegd: er bestaat in ieder gebied in meerdere of mindere mate een bedrijfsstijl, een wijze van bedrijfsvoering, die door de groep als geheel als juist wordt beschouwd en die door haar normatieve karakter voor de afzonderlijke boer een min of meer sociaal dwingend opgelegd gedragspatroon wordt. Wijkt de boer hiervan af, dan heeft hij spot, tegenwerking en dalende maatschappelijke waardering van zijn omgeving te verwachten. Wanneer de omgeving als geheel nieuwe landbouwmethoden, zoals door de voorlichting worden gepropageerd, niet aanvaardt, wordt het daardoor voor de individuele boer zeer moeilijk om daarop in te gaan. Een gebied, waar deze groepsdwang nog zeer sterk werkt, is waarschijnlijk de Betuwe.

Moeilijkheden geeft het sociaal-dwingende karakter van de bedrijfsstijl ook in gebieden, waar grotere en kleinere boeren naast elkaar voorkomen. Zoals elke stijl, wordt ook de bedrijfsstijl in de eerste plaats bepaald door de heersende groep, wat in de boerenwereld in het algemeen betekent, de groep van grotere boeren. Dit betekent, dat in dergelijke gebieden de bedrijfsstijl over het algemeen onvoldoen-

de is aangepast aan de omstandigheden, waarin de kleine boeren verkeren. Het brengen van verandering in kleine bedrijven, waardoor deze, gezien hun omstandigheden, betere resultaten zouden opleveren, wordt in deze gebieden door het bestaan van deze bedrijfsstijl belemmerd. Wil men in een milieu, waar deze bedrijfsstijl nog krachtig werkt, meer succes hebben met de voorlichting van de individuele boer, dan zal hiervoor nodig zijn, dat de groepsbanden en daarmee de kracht, waarmee dergelijke normen worden gehandhaafd, worden verzwakt. Men dient er zich echter wel van bewust te zijn, dat hieraan bepaalde gevaren verbonden zijn. Een andere mogelijkheid, welke men bij herverkaveling of bij het koloniseren van nieuwe gebieden kan toepassen, is het bijeenleggen van bedrijven van bepaalde grootte in één gebied, zodat b.v. de kleine bedrijven met kleine boeren een afzonderlijke groep kunnen vormen, die een eigen bedrijfsstijl kan ontwikkelen.

3. In het onder 2 genoemde ontmoetten wij reeds het verschijnsel, dat bepaalde vormen van economisch handelen maatschappelijk een grotere waardering genieten dan andere. Op grotere schaal ontmoeten wij dit verschijnsel in de verschillende waardering, die krachtens de in onze samenleving geldende normen de verschillende beroepen genieten. Zij, die enigszins in de Amerikaanse samenleving thuis zijn, weten, dat in Amerika de waardering voor verschillende beroepen geheel anders is dan in ons land. De mate van waardering, die een bepaald beroep ondervindt is dus geenszins een vanzelfsprekend iets. Deze waardering van de verschillende beroepen, en ook die van de verschillende aspecten van bepaalde beroepsarbeid, heeft een sterk traditioneel karakter, in het bijzonder ook in onze boerenwereld. Van streek tot streek vallen in dit opzicht belangrijke verschillen te constateren. Typisch is bv. het verschil in waardering, dat de akkerbouw en de veeteelt in Groningen enerzijds en in Friesland anderzijds ondervinden. Het sterk traditionele karakter van deze waardering heeft ten gevolge, dat bepaalde vormen van economisch handelen door de boeren wordt gehandhaafd, ook wanneer de omstandigheden zodanig zijn gewijzigd, dat deze zijn misplaatst. Juiste aanpassing aan deze omstandigheden, o.a. op advies van de Voorlichtingsdienst, wordt hierdoor belemmerd.

Als voorbeeld hiervoor mag misschien gelden de sterke gehechtheid van de Betuwse boer aan marktbezoek, die stamt uit de tijd, dat paardenfokkerij en paardenhandel hier nog een grote rol speelden, terwijl ze thans één van de belemmeringen voor een goede bedrijfsvoering vormt. Een ander voorbeeld is het handhaven van akkerbouw in Groningen in verschillende gebieden, waar, gezien de natuurlijke omstandigheden, veeteelt waarschijnlijk meer op zijn plaats zou zijn. Ook hier is een sociaal-paedagogische beïnvloeding noodzakelijk, voordat volledig succes van de voorlichting is te verwachten.

4. In het algemeen is in de boerenwereld, met name in de wereld van de kleine boeren, het vaderlijk gezag nog zeer sterk. Dit hangt o.a. samen met de zeer belangrijke positie, die de vader van oudsher in het boerengezin innam. Hij was niet alleen hoofd van het gezin, doch hij was ook hoofd van het bedrijf en als zodanig was hij de leermeester van de zoons voor hun toekomstig beroep. Vader wist alles en vader kon alles; hij was in alle opzichten de autoriteit. O.a. door de steeds sterkere verschuiving van de opvoeding van de jeugd, d.w.z. van de voorbereiding op het toekomstig beroep, van het gezin naar de school - men denke hierbij o.a. aan het landbouwonderwijs - is de feitelijke grondslag van dit sterke vaderlijke gezag aanzienlijk verzwakt. Vaak immers is de zoon in vakkennis de baas. Veelal komen hieruit gezagsconflicten binnen het gezin voort.
- a. Het vaderlijk gezag brokkelt dan ook zienderogen af, maar nog steeds is het traditioneel zeer sterk. Dit brengt de mogelijkheid met zich mee, dat beïnvloeding van de zoon via de Voorlichtingsdienst, ook al heeft hij de feitelijke leiding van het bedrijf in handen, niet het effect zal hebben, dat men er misschien van verwacht, omdat uiteindelijk de vader nog de beslissende stem heeft en deze, juist misschien om zijn gezag te handhaven, anders zal willen dan de zoon onder invloed van de voorlichting voorstelt. Vooral op de zandgronden, waar nog zo dikwijls de kinderen bij de ouders introuwen, zal daarom waarschijnlijk voorlichting, die de ouderen voorbijgaat, minder effect hebben dan de voorlichting, die deze ook tracht te overtuigen.
5. Bij verschillende onderzoekingen van de afdeling Streekonderzoek van het Landbouw-Economisch Instituut is gebleken, dat in bepaalde streken, in het

bijzonder op de zandgronden, bij de boeren een zeer sterke tegenstand bestaat bij het nemen van crediet ten behoeve van verbeteringen van het bedrijf, zoals die o.a. door de voorlichting worden aangeraden, ook al is de financiële toestand van dien aard, dat de betreffende bedrijven volkomen credietwaardig moeten worden geacht en het vast staat, dat de betreffende investeringen in alle opzichten rendabel zouden zijn. Het is niet onwaarschijnlijk, dat men hier heeft te maken met "cultural lag", een achterstand dus in de ontwikkeling van opvattingen, denkbeelden en normen bij de gewijzigde economisch-technische verhoudingen. Deze tegenstand tegen crediet stamt vermoedelijk nog uit de tijd, dat het boerenbedrijf op onze zandgronden nog in overwegende mate zelfverzorgend was. Bij een zelfverzorgend bedrijf past geen crediet, omdat dit crediet dan in wezen het karakter vraagt van een consumptief crediet. Thans echter, nu ook de kleine boer volledig in de markt- en in de geld-economie is ingeschakeld, ligt natuurlijk de zaak geheel anders en is het nemen van crediet, wanneer dit rente afwerpt en winst kan opleveren, volkomen verantwoord. Een verandering in de bestaande culturele achtergronden van deze boeren zal dus ook in dit geval aan een volledig succes van de voorlichting vooraf dienen te gaan.

6. Een der belangrijkste verschijnselen, die ook in de moderne tijd onze samenleving nog steeds kenmerkt, is het bestaan van standsverschillen. Onze samenleving vertoont een zekere gelaagdheid en de verschillende lagen, die wij kunnen onderscheiden, kenmerken zich door hun eigen levensstijl. Zij hebben hun eigen zeden en gewoonten, hun eigen maatstaven en normen. In het algemeen voelt de mens zich in zijn eigen maatschappelijke laag het beste thuis; hij vindt er zijn vrienden en kennissen en zijn huwelijkspartner. Verkeer met mensen van een andere maatschappelijke laag wordt, ook indien van beide zijden welwillendheid en onderlinge waardering aanwezig zijn, veelal gevoeld als enigszins moeilijk en inspannend. De echte gezelligheid ontbreekt in dergelijk verkeer meestal. Ook ons platteland kent, zoals bekend, deze standsverschillen. In de eerste plaats uit de aard der zaak in de gebieden met grote bedrijven, waar een sterk stands-onderscheid bestaat tussen grote boeren en landarbeiders. Ook

echter in die delen van het land, waar het gezinsbedrijf overheerst, is de maatschappij minder egaal dan op het eerste oog soms lijkt. Meestal kan men ook hier een duidelijk verschil ontdekken tussen de groep van meer gezeten boeren en van de zeer kleine boeren, die door de andere groep niet als geheel volwaardig worden beschouwd. Deze kleinere en grotere boeren hebben elk tot op zekere hoogte een eigen levenskring en zoeken hun onderling contact en hun levensgezel of -gezellin in het algemeen in eigen sfeer. Bij de organisatie van boeren in standsorganisaties en in allerlei andere vormen van agrarische organisaties en bij massa-voorlichting door de Voorlichtingsdienst, bestaat in ons land de neiging om alle boeren in een bepaald gebied over één kam te scheren. Dit kan er toe leiden, dat men daarbij de belangstellenden in hoofdzaak uit één, en wel in het algemeen, uit de groep van de grotere boeren trekt. De kleineren hebben dan het idee, dat dit niet wat voor hen is, dat zij daar niet bij horen en blijven op deze wijze verstoken van de goede invloed, die deze vormen van contact kunnen hebben op hun bedrijfsvoering. Het verdient dan ook overweging, om, zonder dat men daarbij de kleine boeren het idee geeft, dat zij tweederangsmensen zijn, te zoeken naar vormen van contact, waarbij men, waar nodig, de verschillende lagen van de boerengroep afzonderlijk kan benaderen. Het instituut van de praatavonden kan vermoedelijk hierbij nuttige diensten bewijzen.

7. Zoals bekend was en gedurende de laatste jaren door de verschillende onderzoekingen van de afd. Streekonderzoek van het Landbouw-Economisch Instituut nog weer eens duidelijk, ook wat zijn kwantitatieve betekenis betreft, naar voren is gebracht, is het vraagstuk van het teveel aan jonge boeren, één der moeilijkste problemen in agrarisch Nederland. Nog steeds bestaat bij de boeren de neiging om te veel zoons, nadat zij de lagere school hebben verlaten, in het bedrijf op te nemen en ze daar op deze wijze te vormen tot boer, zonder dat men zich afvraagt, of voor deze jongens naderhand wel een bedrijf te vinden is. Het gevolg hiervan is, dat er tal van jonge boeren zijn, waarvoor het uitzicht op een redelijke toekomst ontbreekt. Vraagt men zich af, waarom zoveel boeren in dit opzicht schijnbaar zo kort-

zichtig handelen, dan kan men misschien ten dele het antwoord vinden in zelfzucht en onverschilligheid, maar in het algemeen zal blijken, dat de boeren er zich nauwelijks van bewust zijn, dat zij door zo te handelen hun kinderen uiteindelijk ernstig schaden. In tegendeel, meestal zal men de overtuiging aantreffen, dat men het volkomen vanzelfsprekend en moreel juist vindt, dat men zijn kinderen in zijn eigen vak opleidt. Het is niet onwaarschijnlijk, dat men ook hier weer heeft te maken met een zeker "cultural lag". Nog geen 100 jaar geleden was deze houding ten aanzien van de opvoeding van de jeugd volkomen gerechtvaardigd. Er was toen door verschillende omstandigheden, die wij thans verder buiten beschouwing zullen laten, op onze zandgronden nauwelijks sprake van een geboorte-overschot. De jongere generatie kon dus min of meer automatisch de plaats van de vorige innemen, zonder dat zich het probleem van gebrek aan plaatsingsmogelijkheden voordeed. Men krijgt de indruk, dat de bevolking op de zandgronden zich nooit voldoende bewust is geworden van de verandering, welke zich in de demografische verhoudingen sedert het einde van de vorige eeuw heeft voorgedaan en dat zij daarom nog blijft volharden in het traditionele gedragsspatroon ten aanzien van de bestemming van de jeugd. Populaire voorlichting op dit gebied, waardoor het de boeren duidelijk zal worden, dat zij voor een groot gedeelte van hun kinderen tijdig een andere bestemming dan die van boer moeten zoeken, zou hier zeer gewenst zijn. Een van de problemen, waarmee men thans heeft te worstelen, n.l. het lage arbeidseffect op de kleine boerenbedrijven, als gevolg van het teveel aan arbeidskrachten, zou hierdoor dichterbij een oplossing kunnen worden gebracht.

Een ander moeilijk punt ten aanzien van de demografische verhoudingen, waarmee indirect ook de voorlichtingsdienst krijgt te maken, is de late leeftijd, waarop vele jonge boeren zelfstandig worden. Hierbij speelt het verschijnsel van de toeneemende levensduur een rol. Omstreeks 1875 had een 20-jarige jongeman gemiddeld de kans, dat hij 60 jaar zou worden. Thans wordt hij gemiddeld ± 74 . Er is geen ingewikkelde berekening voor nodig om te begrijpen, dat in 1875 de oudste zoon van de boer gemiddeld de kans had om op 30-jarige leeftijd zelf

boer te worden, terwijl hij thans tot zijn 35ste of langer moet wachten¹⁾). Deze verlating van het zelfstandig worden van de boer betekent ongetwijfeld een handicap voor een snellere vooruitgang van de landbouw en voor het effect van de Voorlichtingsdienst. Een gedeeltelijke oplossing van deze moeilijkheid zou kunnen worden gevonden, door in het algemeen niet de oudste zoon, maar een van de jongeren de vader op te laten volgen en de ouderen een ander beroep te laten kiezen. Ook hier echter stuit men weer op een traditionele opvatting, n.l., dat de oudste zoon de eerste rechten heeft. Goede voorlichting over de veranderde demografische verhoudingen zou ook hier misschien de oplossing kunnen geven.

8. Het is sociologisch ervaringsfeit, dat in elke groep, ook al heeft deze groep geen formele organisatie, zoals b.v. geldt ten aanzien van de dorps-gemeenschappen, als vanzelf bepaalde figuren naar voren treden, die in de groep als geheel zekere leidersfuncties vervullen. Zij gaan voor en de rest volgt. Wanneer er iets moet gebeuren, kijkt men eerst wat deze leiders doen en hun voorbeeld is dan een prikkel voor de anderen om hetzelfde te doen. Volgt de leidende figuur bv. in zijn bedrijf de richting, die door de Voorlichtingsdienst wordt aanbevolen, dan is de kans groot, dat ook de rest de gegeven voorlichting accepteert. Is de leidende figuur niet geneigd de gegeven voorlichting te volgen, dan zal men ook bij de rest op grote moeilijkheden stuiten. Het is dus van belang bij elke voorlichting in de eerste plaats te weten, wie de werkelijke leidende figuren in het dorp zijn. Deze informele leiders kunnen soms ook tegelijkertijd de leiders zijn in de formele organisaties, zoals de standsorganisaties, etc. Dit is echter geenszins vanzelfsprekend, omdat voor het naar voren komen in het organisatieleven weer bepaalde eigenschappen nodig zijn, die lang niet elke werkelijke leider behoeft te bezitten. Het is dus voor een goede fundering van de voorlichting gewenst om de werkelijke leiders op te

1) Zie ook G. Ipsen: Die Landfamilie in Wirtschaft und Gesellschaft, in: Die Landfamilie, Schriftenreihe f. ländliche Sozialfragen. Heft 9. Verlag M. & H. Schaper. Hannover, 1953.

sporen, door middel van daarvoor geëigend sociologisch onderzoek. Hierbij valt nog op te merken, dat verschillende onderzoekingen in Amerika op dit terrein hebben aangetoond, dat - afgezien van een mogelijke verdeling van het dorp in verschillende religieuze groepen, zoals wij die kennen - lang niet altijd het dorp een zo sterk samenhangende sociale eenheid vormt, als men wel geneigd is aan te nemen. Veelal blijken de dorpen in groepen uiteen te vallen, die, wat hun onderlinge betrekkingen betreft, min of meer los van elkaar staan en elk weer hun eigen leidende figuren kennen. Dit kan samenhangen met de reeds hiervoor genoemde standsverschillen of met andere oorzaken. In ieder geval kan het, wanneer zich deze situatie voordoet, voor de Voorlichtingsdienst zeer nuttig zijn, met het bestaan van deze afzonderlijke groepen rekening te houden, ook al omdat men anders de kans loopt, dat tengevolge van een bestaande rivaliteit tussen de verschillende groepen, het zoeken van contact met vertegenwoordigers van de ene groep automatisch leidt tot weerstand bij de anderen.

Tot zover deze voorbeelden van mogelijke sociologische invloeden op het economisch handelen van de boeren. Zoals gezegd, pretenderen zij in geen enkel opzicht volledigheid, maar zij zijn, naar ik hoop, voldoende om aan te geven in welke richting zich de gedachtengang van de socioloog, wat dit onderwerp betreft, beweegt. De taak van het sociologisch onderzoek nu is, deze en andere hypothesen door middel van nauwgezet onderzoek te toetsen en zodoende vast te stellen of de veronderstelde relatie in werkelijkheid bestaat. Dit onderzoek heeft reeds geruime tijd de aandacht van mijn afdeling en wij hopen er in de toekomst nog in toenemende mate aan te werken. Wij doen dit onderzoek niet alleen, omdat wij het uit zuiver wetenschappelijk oogpunt interessant en belangrijk achten, maar ook, omdat wij hopen, dat het in de praktijk er toe kan bijdragen om de aanpassing van het economisch handelen van de boeren aan de technische mogelijkheden, die thans aanwezig zijn te bevorderen; anders gezegd: om het effect van landbouwonderwijs en landbouwvoorlichting te verhogen. Wij hopen dus niet slechts vast te stellen welke sociologische situatie voor een doelmatig economisch handelen bevorderlijk dan wel belemmerend is, doch ook na te gaan langs welke wegen eventueel bestaande be-

lemmeringen zouden kunnen worden opgeheven, al spreekt het vanzelf, dat de keuze uit de Liddelen, welke tot oplossing van de moeilijkheden kunnen leiden, geen taak is van de wetenschap, doch van het beleid. Wij zijn met het onderzoek, dat in vele opzichten zeer moeilijk en tijdeisend is, nog slechts aan het begin en ik ~~ben~~ dan ook niet in staat om U een reeks van belangrijke conclusies voor te zetten. Wel kan reeds thans worden vastgesteld, dat onderzoek in deze richting goede perspectieven blijkt te hebben, en dat zeker resultaten vallen te bereiken, die ook praktisch van grote betekenis zullen blijken.

Bij het onderzoek worden verschillende lijnen gevolgd, waarvan één der belangrijkste op het ogenblik is, het vaststellen van de kenmerken, eigenschappen en activiteiten van de goede, vooruitstrevende boeren aan de ene kant en van slechte, achterlijke boeren aan de andere kant, om op deze wijze te bepalen, welke omstandigheden en voorwaarden een goede boer maken. Belangrijk is hierbij natuurlijk in de eerste plaats om duidelijk vast te stellen, wat een goede boer is, omdat zonder dat het zoeken naar eigenschappen, kenmerken, etc., die met het goede-boer-zijn correleren, geen zin heeft. Wij hebben hierbij verschillende wegen gevolgd. Bij verschillende onderzoeken is de toepassing van moderne landbouwmethoden, zoals deze o.a. door de voorlichting worden gepropageerd, gebruikt als criterium van het goede-boer-zijn.

Nu kan men nog wel eens de mening horen verkondigen, dat toepassing van al die moderne methoden lang niet altijd in het voordeel van de boer is ~~en~~ dat de boer, die de kat dus uit de boom kijkt en niet direct wegloopt met alles wat de Voorlichtingsdienst aanbeveelt, betere financiële resultaten bereikt. In één der verrichte onderzoeken ²⁾ is dan ook een andere weg gevolgd en werd als criterium voor goed-boer-zijn genomen het bereiken van de beste financiële uitkomsten. Daartoe hebben in de Beemster drie boeren, onafhankelijk van elkaar, hun collega's naar dit criterium beoordeeld. Niet alleen bleek, dat hun waardering van de financiële uitkomsten van hun collega's onderling zeer goed overeenstemden, doch toen naderhand deze uitkomsten weer werden gecorreleerd met het al dan

2) A. Overeem: Een waardering van de landbouwers in de Beemster. (Scriptie).

niet toepassen van de moderne landbouwmethoden, zoals deze door de Voorlichtingsdienst worden gepropageerd, bleek eveneens, dat tussen beide een zeer hoge correlatie bestaat. U had natuurlijk niet anders verwacht, maar het is misschien toch wel plezierig om dit nog eens te horen.

Interessant voor de Voorlichtingsdienst is ook, dat bij alle onderzoeken, ook daar waar het criterium het financiële resultaat was, bleek, dat er een zeer hoge correlatie bestaat tussen het goed-boer-zijn en nauw contact met de Voorlichtingsdienst. Zo zelfs, dat men bijna de vraag: "Wie is een goede boer?" zou kunnen vervangen door de vraag: "Wie heeft veel contact met de Voorlichtingsdienst?". Natuurlijk lost men hiermee het probleem niet op, de vraag wordt dan slechts: "Waarom heeft men contact met de Voorlichtingsdienst, en waarom niet?".

Interessant is misschien nog te vermelden, dat bij één onderzoek bleek, dat nabijheid van een voorbeeld-bedrijf een uitgesproken gunstige invloed heeft op het peil van de boeren.³⁾

In het algemeen bleek uit de onderzoeken, dat de grotere boeren in het algemeen beter boeren dan de kleinere en dat, jammer genoeg, nog steeds het contact van de kleinere boeren met de Voorlichtingsdienst geringer is dan dat van de grote boeren.

Bij één der onderzoeken, die een verdergaande differentiatie van de uitkomsten toeliet, zijn de kleine boeren echter gesplitst in kleine boeren met en kleine boeren zonder landbouwonderwijs. Daarbij bleek, dat de kleine boeren met landbouwonderwijs, wat het peil van hun bedrijfsvoering betreft, niet achterstaan bij de grote boeren met landbouwonderwijs, waarin dus een aanwijzing ligt, dat het kleine bedrijf als zodanig niet tot een minder gunstige bedrijfsvoering aanleiding behoeft te geven. Intussen blijft de vraag, waarom de kleine boeren in het algemeen minder landbouwonderwijs volgen en minder contact zoeken met de Voorlichtingsdienst, één der belangrijkste problemen, die nader onderzocht moeten worden.

Een hoge correlatie bleek ook het goed-boer-zijn te vertonen met het lid zijn van standsorganisaties en

3) W.J. Kneppelhout: Enkele aspecten ten aanzien van de bedrijfsvoering in de landbouw te Winterswijk.
(Scriptie)

coöperaties, wat het laatste betreft, althans op de zandgronden. Bij één der onderzoekingen bleek echter, dat het verband tussen goed-boer-zijn en deel hebben in de coöperatie niet essentieel is, doch is terug te voeren op de correlatie met andere verschijnselen, waarmee het deelhebben in de coöperatie eveneens een sterke correlatie vertoont. Een der meest interessante uitkomsten van het tot nu toe verrichte onderzoek was wel, dat er een zeer nauw verband blijkt te bestaan tussen het goed-boeren van de man en de levensstijl van het gezin als geheel. Een modern gezinsleven en een moderne huishouding bleek bij alle tot nu toe verrichte onderzoekingen sterk te correleren met het goed-boer-zijn van de man. Interessant is, dat deze uitkomst geheel klopt met de resultaten van verschillende Amerikaanse onderzoekingen. Ook daar bleek, dat een moderne, meer naar het stedelijke neigende huishouding gepaard ging met een goede bedrijfsvoering door de boer. Van belang was in dit verband ook één van de uitkomsten van het onderzoek in de Beemster. Het bleek daarbij, dat de boeren, die getrouwd zijn met leden van de plattelands-vrouwenorganisatie met kop en schouders boven hun collega's uitsteken.

Vat ik mijn indruk uit de tot nu toe verrichte onderzoekingen, waarvan ik hier slechts enkele resultaten kan noemen, samen, dan is mijn voorlopige conclusie, dat het al dan niet goed-boer-zijn niet afhankelijk is van een enkele geïsoleerde factor, zoals b.v. het al dan niet deelnemen aan landbouwonderwijs, het al dan niet deelnemen in coöperaties en standsorganisaties, enz. doch, dat de moderne, vooruitstrevende boer een ander cultuurtype is, een man met een andere culturele achtergrond dan de achterlijke slechte boer. Het is een man, die anders denkt, anders voelt, anders tegenover het leven staat, ook wat anders van het leven verlangt. Hij is niet een man, die toevallig op een landbouwschool heeft geleerd om modern te boeren, maar hij is een modern mens. Bij deze ontwikkeling tot modern mens en tot moderne boer speelt blijkbaar op de één of andere wijze de achtergrond van zijn vrouw en zijn gezin een zeer grote rol mee. Het is ons thans zeker nog niet in alle opzichten duidelijk hoe deze relatie precies ligt, maar ik meen toch, dat het wel haast zeker is, dat voor een goede ontwikkeling van de Nederlandse landbouw een juiste vorming en ontwikkeling van de boerenvrouw haast even belangrijk is als de goede ont-

wikkeling van de boer zelf.

Zou ons verder onderzoek deze conclusie bevestigen, dan zou dit er op duiden, dat een nauwe samenwerking en een gecoördineerd optreden van de Voorlichtingsdienst en het onderwijs aan boeren en boerenzoons met voorlichting en onderwijs voor boerendochters en boerinnen van het grootste belang is. Dit behoeft natuurlijk niet te betekenen, dat landbouwvoorlichting en huishoudelijke voorlichting in één organisatie moeten worden samengesmolten, zoals dat in Amerika het geval is. Wel echter, dat het onderling contact aanzienlijk inniger zal moeten worden dan het thans is. Het zou ook een bevestiging achteraf betekenen van de juistheid van de instelling van de afd. Landhuishoudkunde aan de Landbouwhogeschool te Wageningen.

Dit is echter slechts één facet van het probleem. Er zijn nog tal van andere vragen, die beantwoord moeten worden en waarvan de oplossing kan bijdragen tot een bevordering van de ontwikkeling van onze landbouw en tot een verhoging van het maatschappelijk welzijn ten plattelande in het algemeen.

Ik hoop U door het voorgaande te hebben overtuigd, dat de sociologie inderdaad iets van belang heeft te vertellen in verband met de landbouwvoorlichting en dat een verdere ontwikkeling van het onderzoek op dit gebied van grote betekenis mag worden geacht. Bij de voortgang van het onderzoek zal ongetwijfeld in vele gevallen een beroep worden gedaan op medewerkers van de landbouwvoorlichting. Ik hoop, dat het beroep op deze medewerking niet tevergeefs zal zijn en dat U ze zult geven in de overtuiging, dat hiermee het belang van het Nederlandse platteland is gediend.